

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Kapitel I-1 Folkelig taksonomi

Arler, Finn

Published in:
Biodiversitet. Videnskab Kultur Etik I-II

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Arler, F. (2009). Kapitel I-1 Folkelig taksonomi. I F. Arler (red.), *Biodiversitet. Videnskab Kultur Etik I-II* (Bind 1, s. 35-47). Aalborg Universitetsforlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Folkelig taksonomi

Betegnelserne ‘taksonomi,’ ‘systematik’ og ‘klassifikation’ bruges ofte synonymt. Det kan dog være nødvendigt at differentiere betydningerne. Jeg har valgt at følge Ernst Mayrs terminologi og bruge termen ‘taksonomi’ om det overordnede begreb, der omfatter de to øvrige.¹ ‘Taksonomi’ betegner undersøgelser og beskrivelser af organismerne og deres indbyrdes relationer og variation, af årsagerne til og konsekvenserne af variationen, samt af mulighederne for at opstille systematiske klassifikationer. ‘Systematik’ omfatter de to første områder af taksonomien, dvs. studier af diversiteten af organismer, deres typer og indbyrdes relationer. Systematik behøver ikke udmunde i en klassifikation. F.eks. er en genealogisk optegnelse ikke en klassifikation. ‘Klassifikation’ betegner dels den proces, hvorigennem organismerne organiseres i et logisk system, dels det hierarkiske system, som er resultatet af processen.

Systematik og klassifikation er uomgængelige, hvis man vil etablere et overblik over den biologiske diversitet. De forskellige taksonomier, der historisk har udviklet sig, fortæller samtidig en hel del om den måde, vi opfatter den biologiske mangfoldighed på. Der er et meget stort antal måder, man kan dele organismer op på, men kun et begrænset formål og tilgange har været virksomme. Det er et interessant spørgsmål, i hvor høj grad der er tale om et uforeneligt mangefold af kulturelle konstruktioner. Derfor har jeg også valgt at tage udgangspunkt i den etnobiologiske diskussion af den såkaldt folkelige taksonomi, der har udviklet sig uafhængigt af eksperttolkninger. Undersøgelserne af folke-

¹ Ernst Mayr & Peter D. Ashlock: *Principles of Systematic Zoology*, McGraw-Hill 1991, p. 2.

lige taksonomier kan give et indtryk af, i hvor høj grad der er tale om ligheder på tværs af kultur, herunder om der findes et universelt mønster for systematiske opgørelser af diversiteten. Omvendt vil den folkelige taksonomi være et godt sted at søge efter opdelinger, som kan tænkes at være radikalt anderledes end de videnskabelige, så man ikke på forhånd at lukker sig inde i en enkelt eller nogle få tolkninger.² Jeg skal først præsentere en bestemt tolkning, som en række forskere med Brent Berlin i spidsen er nået frem til, for så i anden omgang at vurdere tolkningen i lyset af den kritik, som er blevet rettet mod den, og som i mest koncentreret form findes hos antropologen Roy Ellen.

Et bud på en universel taksonomi

Der har de seneste årtier fundet en omfattende debat sted blandt etnobiologer om muligheden af at identificere universelle træk, der går igen i alle folkelige taksonomier.³ Med 'folkelig taksonomi' (eller folke-taksonomi, folkelig biologi, biologisk common sense viden) skal her forstås den mere eller mindre udtalte form for klassifikatorisk tolkning eller "viden," som findes blandt folk, der ikke er hverken videnskabeligt uddannet eller påvirket af videnskabelig klassifikation.⁴ Det er den viden om de levende organismer og disses indbyrdes relationer, som forældre eksempelvis videregiver til deres børn uden først at slå efter i videnskabelige publikationer, eller som mennesker i forskellige kulturer gør brug af, når de er på jagt, samler føde eller blot er på skovtur.

En række undersøgelser viser samstemmende, at lokale folk kloden rundt på et grundlæggende niveau, der svarer til artsniveauet i moderne taksonomi, opererer med opdelinger, der for markante dyr og planters vedkommende stemmer overens med de opdelinger, en trænet taksonom ville gøre brug af. I mange tilfælde er overensstemmelsen så stor som 95%, og de resterende uoverensstemmelser kan forklares.⁵ Overensstemmelsen er bemærkelsesværdig, men behøver ikke undre. Der skal ikke meget til for at registrere forskelle mellem ræve, gråspurve og bøgetræer. En kultur, der ikke formåede at foretage den slags relativt enkle sammenstillinger og differentieringer, ville være ilde stedt, og er vel i grunden svær at forestille sig.

² Jf. også Gernot Böhme: *Alternativen der Wissenschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1980.

³ Brent Berlin: *Ethnobiological Classification. Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*, Princeton University Press 1992; Cecil Brown: *Language and Living Things. Uniformities in Folk Classification and Naming*, New Brunswick: Rutgers University Press 1984; Roy Ellen: *The Cultural Relations of Classification*, Cambridge University Press 1993; Roy Ellen & David Reason: *Classifications in their Social Context*, London: Academic Press 1979; Scott Atran: *Cognitive foundations of natural history. Towards an anthropology of science*, Cambridge University Press 1990. Flere giver rids af diskussionen siden 50'erne.

⁴ Brown definerer den som "klassifikatorisk viden der deles af de fleste voksne brugere af et sprog og ikke blot af nogle få specialister som botanikere og zoologer" (Brown 1984, p. 1).

⁵ Atran 1990, p. 28.

Alting tyder på, at det er et alment træk ved menneskelige kulturer, at de opererer med artslignende grupper af organismer, der forbindes med ikke-afledte fællesnavne (såkaldt 'primære leksemer'). Herom er der generel enighed.⁶ Lokale folk har overalt navne på en meget stor del af områdets fugle, padder, pattedyr, træer, buske etc. Hertil kommer arter, der kendes og kan identificeres, men ikke er navngivet lokalt. Afgrænsningen følger i store træk dem, man finder i videnskabelige klassifikationer af den simple grund, at der i reglen er markante diskontinuiteter arterne imellem.

Brent Berlin, der er den centrale skikkelse i bestræbelsen på at finde universelle træk i folkelig klassifikation, beskriver basisgrupperne som "synligt adskilte klumper, der fremstår som levende landemærker," der leder observanten gennem det biologiske landskab. Mange er så åbenlyse, at de næsten råber på at blive navngivet. Den kognitive indsats, der fordres af de lokale, er således ikke særlig stor. Den biologiske verden er ikke et udifferentieret kontinuum, som kan opdeles efter forgodtbefindende. Enhver nogenlunde tilregnelig menneskelig observatør vil registrere de samme diskontinuiteter.⁷

Det er samtidig bemærkelsesværdigt, at karakteriseringen af en art ikke er relateret til nyttemæssige eller symbolske aspekter som farlig/ufarlig, spiselig/uspiselig, velsmagende/dårligt smagende, solid/skrøbelig, ren/beskidt, hellig/profan, tæmmet/vild etc., men forud herfor til fænotypiske træk uden relation til nytten. Umiddelbart identificerbare træk, knyttet til morfologi, adfærd og habitat, er tværkulturelt genkendelige på tværs af nyttemæssig og symbolsk betydning. En hidtil ukendt art opdages og opfattes som en egenartet størrelse, et særligt gestalt, uafhængigt af dens relation til nyttemæssige formål. Folkelige klassifikationer er ikke indrettet på et særlige f.eks. nyttemæssigt formål.

Det næste spørgsmål er, om der også foretages en gruppering af de basale grupper, og hvilke principper der i givet fald styrer denne yderligere gruppering. Det er Berlin og hans kollegers konklusion, at den folkelige taksonomi overalt har en række grundlæggende træk til fælles med klassiske videnskabelige, dvs. aristotelisk-linnéske klassifikationer (jf. de følgende kapitler). De argumenterer for, at det er et gennemgående træk i alle kulturer, at der foretages en hierarkisk klassifikation, hvor mindre grupper eller taxa placeres indenfor større grupper eller taxa. Hierarkiet er opsplittende i den forstand, at en gruppe på lavere niveau alene tilhører en gruppe på hvert af de højere niveauer. En høne kan ikke samtidig være både fugl og fisk.

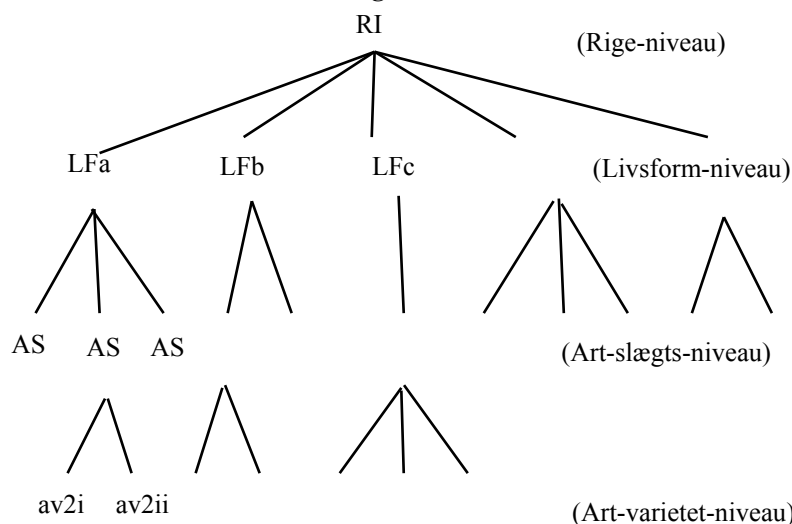
Med Scott Atrans ord synes der at være tale om en basal common sense disposition, et begrebsligt skema til at opfatte og ordne den levende verdens diskontinuiteter.⁸ Arter grupperes sammen, hvis der er mange overensstemmelser. Også på højere taksonomiske niveauer bliver der identificeret beslægtede

⁶ Ellen, 1993, pp. 67f.

⁷ Berlin (1992), pp. 8f og 290. Jf. også Ellen (1993), pp. 73f.

⁸ Atran (1990), op.cit, p. 253.

karaktertræk, der tillader generalisationer. Har en organisme vinger og fjer, har den givetvis også næb, mens der er ringe sandsynlighed for, at den har poter eller halefinner. Den tilhører dermed en særlig gruppe, der kan navngives. Brent Berlin og hans kolleger argumenteres for, at kulturer overalt på kloden opererer med et relativt ensartet basis-hierarki. Som minimum opereres med fire kategoriale niveauer som illustreret i *Figur 1.1*.⁹

Figur 1.1. Folke-taksonomisk klassifikation (tillempet efter Berlin et al., 1973).

Et sted mellem 300 og 600 basale grupper er navngivet lokalt, indenfor såvel plante- som dyreriget. Der skelnes sjældent i folkelig taksonomi mellem slægt og art, selvom lokale kendere foretager differentieringer.¹⁰ Der er da også lokalt sammenfald mellem art og slægt i moderne forstand for mere end halvdelen af de navngivne arters vedkommende. En systematisk opdeling mellem art og slægt opstår derfor logisk nok først ved udgangen af det 17. århundrede, hvor den biologiske klassifikation udvikles fra lokalt til globalt niveau.

Artsniveauet er ikke det eneste niveau, den folkelige taksonomi kender. På et helt overordnet niveau, der kan sammenlignes med det, der i moderne taksonomi betegnes som rige-niveauet, og som Brent Berlin (i tilknytning til englænderen J.H. Woodgers matematiserede taksonomi fra begyndelsen af 50'erne) betegner som niveauet for "unikke begyndere," opdeles den levende verden overalt implicit i nogle få super-grupper. Som minimum skelnes mellem et plante- og et dyrerige, selvom der sjældent findes særlige navne for de to

⁹ Figuren er tillempet efter Brent Berlin, Dennis E. Breedlove og Peter H. Raven: "General Principles of Classification and Nomenclature in Folk Biology," in: *American Anthropologist* 75, 1973, p. 215. Jf. også Brown (1984), p. 5, Berlin (1992), p. 16, og Atran (1990), p. 48.

¹⁰ Berlin, Breedlove & Raven (1973), p. 217; Atran (1990); Berlin (1992), pp. 96ff. Der er ofte flere navngivne arter og især varieteter i landbrugskulturer (Berlin 1992, pp. 274ff).

riger.¹¹ Rigerne er “skjulte” kategorier, men en række basale forskelle mellem de to hovedriger synes overalt at være velkendte: planter bevæger sig typisk ikke i modsætning til dyr, har rødder, er plantet i jorden osv.¹² Et andet væsentligt indicium på, at der foretages en udtalt skelnen mellem planter og dyr, er, at begreber som blad, gren, stamme, bark, frø, blomst, rod etc. anvendes bredt indenfor planteriget, men aldrig i dyreriget.

De to riger antages generelt at være gensidigt eksklusive og undtagelsesløse klasser.¹³ Ingen dyr er samtidig planter. Der kan foretages paralleliseringer mellem de to riger: blod og plantesaft, lemmer og grene, dyresæd og plantefrø, etc., men der er netop alene tale om paralleller. Plante- og dyrerigerne opfattes igen som grundlæggende forskellige fra på den ene side ikke-levende materiale som sten, ler og vand, på den anden side menneskeligt producerede genstande. Levende organismer er i modsætning til disse selvbevægende eller selvorganiserende. Der ser ikke ud til at findes undtagelser fra denne opdeling.

Enkeltpersoner kan have problemer med at skelne. Der kan også være former for praksis, hvor artefakter optræder som levende organismer eller omvendt; her er det dagligdags skel imidlertid på forhånd kendt, og bekræftes i en vis forstand gennem ombytningen ved særlige lejligheder. Endelig kan man pege på de begrebslige vanskeligheder, der opstår, når mennesker påvirker dyre- og plantelivet kraftigt gennem dyrkning, avl eller genetisk manipulation. Vanskelighederne udspringer dog netop af, at den velkendte skelnen er blevet vanskelig at opretholde (se også kapitel 2).

Endelig grupperes arter på mindst et tredje niveau, der ligger mellem de to øvrige niveauer. Berlin betegner dette som “livsform-niveauet.” Typiske livsform-grupper er træer, buske, urter, græsser, slyngplanter, pattedyr (eller firbenede dyr), slanger, fugle, reptiler, fisk, insekter+spindlere, orme etc., eller forskellige kombinationer af disse.¹⁴ Grænserne sættes dog forskelligt og forskellige grupper af organismer bringes ofte sammen på tværs af fylogenetiske skel (f.eks. flagermus+fugle÷struds eller slanger+ål+firben+orme). Antallet af livsform-grupper er overalt ret begrænset. Brown anfører, at antallet af livsformer indenfor hvert af de to riger aldrig er højere end ti, Berlin at det ikke overstiger femten. Visse arter, der er notorisk vanskelige at klassificere og/eller kun optræder som relativt enestående form (typiske eksempler er kaktus, skildpadde,

¹¹ Brown (1984), p. 4; Berlin, Breedlove & Raven (1973), p. 216; Berlin (1992), pp. 190ff.

¹² Berlin, Breedlove & Raven (1973), p. 219.

¹³ Dog udgør mennesket i reglen en undtagelse. I følge Atran har man endnu ikke fundet en kultur, der ikke opererer med et klart skel mellem mennesker og (andre) dyr – med mindre den er påvirket af Aristoteles (Atran 1999). Dette modsiges dog af Ellen, der har fundet en mindre stringent adskillelse hos Nuaula-folket. I følge Ellen ville dette folks svar på spørgsmålet, om mennesket er et dyr (*ipai*), ligne moderne folks (eller Aristoteles’) svar: det afhænger af sammenhængen (Ellen, 1993, p. 97).

¹⁴ Oversigter over livsform-grupper i forskellige samfund findes i Berlin (1992) pp. 164ff, og Brown (1984), chp. 2 (og videre frem).

pingvin, struds, bambus etc.) falder dog udenfor de få generelle livsformgrupper.¹⁵ Også kultiverede planter falder ofte udenfor.¹⁶

Opdelingen sker ved sammenligninger af markante karakteristika som f.eks. størrelse, lemmer, bladform, kropsbygning, skindstruktur, stammeform, adfærd, levested etc. Karakteristika er udvalgt, så de viser forskelle i forhold til andre livsformer, mens arten i højere grad opfattes som en integreret enhed.¹⁷ Livsformerne er generelt mere flydende end arterne, og foretages mere uensartet på tværs af kulturer. I nogle kulturer findes kategoriale sammenfald mellem livsformer, der normalt holdes adskilt (f.eks. slange+fisk), især når der kun findes få lokale arter, der tilhører disse livsformer.¹⁸ Der kan i reglen gives en forklaring på, hvorfor almindeligvis adskilte livsformer grupperes sammen. Ikke alle livsformer er dog let afgrænsbare grupper med klare kløfter imellem. Livsformen 'urt' glider umiddelbart over i livsformerne 'småbusk' eller 'slyngplante,' ligesom skellet mellem 'busk' og 'træ' ikke kan være fuldstændig klart. Der er tale om mere og mindre typiske eksemplarer. På trods heraf er der dog i følge Berlin sjældent vanskeligheder lokalt med at skelne.¹⁹

For hvirveldyr vedkommende er der stort sammenfald med moderne taxa som pattedyr, fugle, slanger og fisk – mens planterne typisk opdeles anderledes end i moderne klassifikationer. F.eks. blev det mest universelle folkelige livsforms-taxon, træ, opgivet som taksonomiske gruppe i begyndelsen af 1700-tallet af Linné. Planter størrelse tillægges overalt i den folkelige taksonomi stor betydning, mens den Linnéske taksonomi koncentrerer sig om informative træk i forplantningsorganerne, og moderne evolutionære og fylogenetiske systematikker fokuserer på genealogisk slægtskab. De taxa for invertebrater, der anføres af bl.a. Berlin og Brown, er relativt upræcise i stil med de residual-taxa, man finder i den vesterlandske taksonomi til og med Linné: "insekter" (invertebrater med ben) og "orme" (invertebrater uden ben). Der er dog ingen grund til at tro, at der ikke kan skelnes mellem f.eks. krabber, myrer, sommerfugle, biller, bier, fluer og edderkopper. I Roy Ellens undersøgelse af Nuaulu kulturen optræder sådanne taxa da også på linie med f.eks. fugle, frøer og fisk.²⁰

Folke-taksonomien synes således i flg. Berlin, Brown, Atran og andre at være så ensartet og forholdsvis strengt struktureret, at en række almene regler kan betragtes som universelt gældende:²¹ 1. Ethvert objekt er enten levende

¹⁵ Brown (1984), p. 4 og pp. 13ff. Jf. også Berlin, Breedlove & Raven (1973), p. 217. I modsætning tildisse opererer Atran med livsformer, der kun rummer en enkelt art. Ved tegningen af *Figur 1.1* har jeg fulgt Atrons forslag, der fører til betydeligt flere livsformgrupper.

¹⁶ Berlin (1992), pp. 188ff. Problemet er skellet mellem artefakter og levende væsner.

¹⁷ Atran (1990), pp. 35ff.

¹⁸ I Brown (1984) er samlet mange sammenstillinger af almindeligvis adskilte livsformer.

¹⁹ Berlin (1992), pp. 182ff.

²⁰ Ellen (1993), p. 102f.

²¹ Atran (1990), p. 56; Berlin (1992), pp. 21ff.

eller ikke-levende. Der optræder sjældent et særligt navn for 'liv' eller 'levende væsen.' 2. Ethvert levende objekt er enten plante eller dyr. Dog udgør mennesket undtagelsen, der bekræfter reglen. De almene termer 'plante' og 'dyr' optræder imidlertid sjældent. 3. Enhver organisme tilhører én og kun én art, der kan identificeres både positivt og kontrastivt i forhold til andre grupper. Gruppen benævnes typisk med selvstændigt navn. 4. Ethver art tilhører én og kun én livsform. Livsformer benævnes med selvstændige navne.

I folkelige taksonomier identificeres ofte grupperinger mellem arter og livsformer (f.eks. palmetræer, bælgplanter, skærmplanter, stedsegrønne planter, duer, spurve, papegøjer, spætter, rovfugle, fluer, biller, myrer, edderkopper etc.).²² Sådanne grupper, som Scott Atran betegner som "familie-niveau fragmenter", Brent Berlin som "mellemformer," er ofte ikke navngivet, men sammenkædes i kraft af familieligheder til en slags skjulte taxa, hvis grænserne er relativt uskarpe og ustabile. Det er bemærkelsesværdigt, at klassifikationen ikke foretages med udgangspunkt i kulturelle funktioner (som f.eks. spiselighed, tæmmelighed, medicinsk værdi, magisk kraft el.lign.), men med udgangspunkt i morfologiske, adfærdsmæssige eller økologiske karakteristika. Selvom differentieringen ofte er mere forfinet, hvor der er stor nytteværdi, bliver markante forskelle også blive noteret på områder uden direkte nytte. F.eks. kan der være stor lokal viden om forskellene mellem grupper af fugle, selvom kun få indgår i den lokale diæt. Afgørende faktorer synes at være fænotypisk distinkthed, størrelse, udbredthed og tilgængelighed for observation.²³

Brent Berlin tolker lighederne sådan, at mennesker opfatter naturlige beslægtetheder blandt dyr og planter på meget ensartet vis.²⁴ I den afsluttende epilog sammenfatter han sine studier i den pointe, at mennesker har en medfødt nysgerrighed overfor de grupperinger, der udgør de tydeligste "klumper af biologisk materiale." Nysgerrighed har været en evolutionær fordel, men angår ikke alene genstande med nytteværdi. Snarere er der tale om en form for "passiv nysgerrighed," hvor den krævede kognitive indsats ikke er stor.²⁵

Nogle kritiske forbehold

Vi har fået et billede af den folkelige taksonomi som en slags proto-videnskab med hierarkier af grupper, der er defineret uafhængigt af kulturel betydning. Er det nu et sandt billede? Og i givet fald: sandt i hvilken forstand? En af de skarpeste kritikere af denne tolkning er den britiske antropolog Roy Ellen. Ellen

²² I Berlin (1992), er opstillet en liste med 20 navngivne grupper af fugle på mellemniveau, der optræder hos både den mexikanske Tzeltal-kultur og den brasilianske Wayampi. Grupperne rummer fra 2 til 13 lokale slægter. Jf. også Atran (1990), pp. 41ff; Berlin (1992), pp. 22 og 139ff.

²³ Berlin (1992) pp. 262f.

²⁴ Berlin (1992), p. xi; jf. også diskussionen af nytten betydning for klassifikationen pp. 78ff.

²⁵ Berlin (1992), p. 290.

fortæller selv, at han kastede sig over den etnobiologiske forskning, fordi han var imponeret af de resultater, som Berlin og andre var nået frem til. Efterhånden som hans egen udforskning af lokale folk – først og fremmest: Nuaulu folket på øen Seram i øgruppen Molukkerne øst for Borneo – skred frem, fik han betænkeligheder. Hans egne erfaringer og resultater kunne kun med diverse kunstgreb afpasses med Berlins universelle hierarkiske klassifikationsskema.

På det mere basale niveau, arterne, er der ikke i første omgang det helt store problem. Også Ellen har fundet en bemærkelsesværdig god overensstemmelse mellem de arter, som erkendes lokalt, og videnskabeligt anerkendte arter. Tilsvarende har også han fundet en karakteristisk opdeling i overordnede riger eller domæner, planter og dyr, selvom Nuaulu'ernes betegnelse for 'dyr,' *ipai*, rummer den samme flertydighed, som også findes på dansk: 'dyr' bruges i kontrast til både 'planter,' 'insekter' og 'mennesker.'²⁶

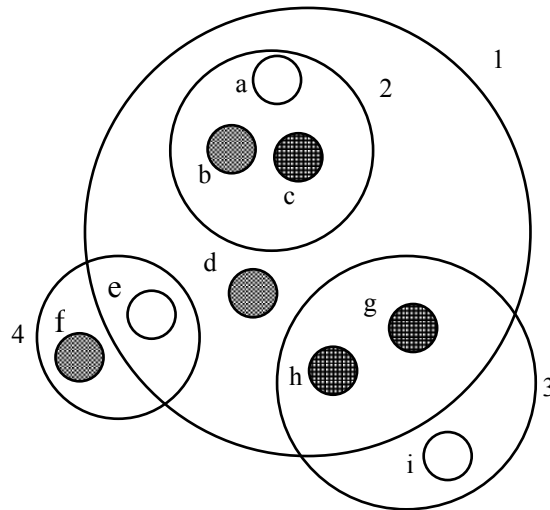
Allerede betegnelsen 'taxon' er imidlertid problematisk at anvende udenfor en videnskabelig sammenhæng, fordi begrebets betydning er så tæt knyttet til de moderne former for klassifikation. Selvom der er overensstemmelse ekstensionelt, vil der intensionelt fortsat bestå en forskel mellem de lokalt anerkendte arter og videnskabelige taxa. Ellen foretrækker derfor at kalde de grupper som opfattes lokalt for 'kategorier' (med fare for at skabe yderligere forvirring). Andre problemer opstår, når man begynder at tale om tværkulturelt sammenlignelige grupper på højere niveau: "det er vanskelige at sikre, at de kategorier, vi opdager, er helt kontrasterende, er operative på samme 'niveau,' ensartet anvendt, ikke-overlappende, og generelt udbredt i befolkningen."²⁷

Der er allerede problemer med overhovedet at identificere et lokalt klassifikatorisk hierarki. Det forudsættes allerede fra starten, at der er en top og en bund, at man kan identificere forskellige niveauer mellem top og bund, at der er én og kun én klassifikation, og at klassifikationen følger reglen om transitivitet. Noget sådant kan ikke forventes lokalt. Ellen har ikke selv kunnet finde nogen klar hierarkisk orden i den kultur, han undersøger. Tværtimod synes kategorierne at optræde hulter til bulter i et uorganiseret ingenmandsland. Der findes grupper, der omfatter andre grupper, men der kan ikke opstilles et entydigt hierarki med klare niveauer, der gør det muligt at sammenligne på tværs indenfor hierarkiet og i forhold til andre kulturer.

For nogle kategorier gælder, at der er en markant centrum-margin struktur i den forstand at visse arter er prototypiske repræsentanter for gruppen, mens andre blot er marginalt eller analogt tilknyttede. F.eks. kan man finde en kerne af arter under kategorien *ikae* (fisk+marine dyr) med finner, gæller, skæl etc., men også andre dyr der lever i havet inkluderes (fra tid til anden) under kategorien. Kategorierne bruges langt fra konsekvent, og nogle arter glider ud og ind af de overordnede kategorier, afhængig af den specifikke sammenhæng.

²⁶ Ellen (1993), pp. 96ff.

²⁷ Ellen (1993), p. 93.

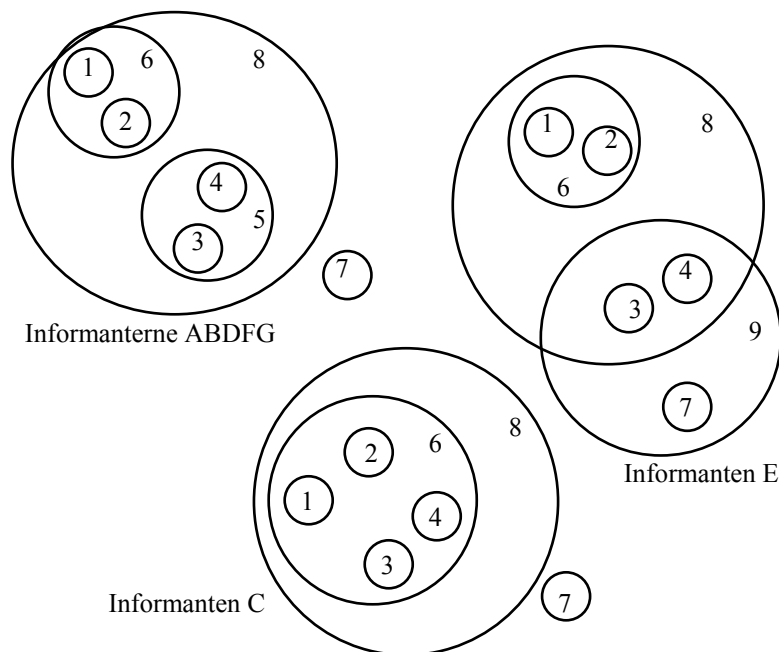
Figur 1.2. Overlappende taksonomisk struktur. De mørkeste cirkler markerer arter, der er prototypiske i to grupper (c er prototype i 1 og 2; h og g er prototyper i 1 og 3), de lysegrå cirkler markerer arter, der er prototypiske i en gruppe, men marginale i den anden (b og d er prototyper på 1, men b er marginaltype i 2; f er prototypen på 4), mens de lyse cirkler angiver arter, der overalt er marginaltyper (e er marginaltype i både 1 og 4; a er marginaltype i både 1 og 2; i er marginaltype i 3).

I og med at kategorierne både ekstensionelt og intensionelt er flydende, strider anvendelse af kategorierne mod reglen om transitivitet: hvis en x er en y , og y er en z , så er x en z . Nogle kategorier anvendes i én, andre kategorier i en anden sammenhæng. Specielt for marginale eller analogt associerede arter kan det ofte forekomme, at konklusionen 'x må altså være en z' benægtes. Ellen foreslår derfor, at man dropper hierarki-modellen og i stedet anvender figurer som ligner den, G.G. Simpson oprindeligt foreslog som illustration af "grupper-i-grupper,"²⁸ med større og mindre cirkler. Blot skal der være mulighed for overlapninger, ligesom der må skelnes mellem kerne- og marginalmedlemmer af de enkelte kategorier. Jeg har forsøgt at give et eksempel i *Figur 1.2*.

Problemet er ikke forårsaget af, at logiske slutninger ikke kan foretages af folk med en særlig "primitiv" eller "vild" tankegang. Noget tilsvarende gælder også for moderne folke-taksonomi. F.eks. vil mange acceptere at krabber, hummere og rejer må klassificeres sammen, ligesom rejer ofte associeres med den mere omfattende kategori 'fisk.' De færreste vil imidlertid drage den logiske konklusion indenfor en hierarkisk taksonomi, at en krabbe dermed også er en fisk. Konklusionen må være, at den folkelige taksonomis kategorier ikke er så faste og kontekstafhængige, at man kan tale om et klart hierarkisk system, men er karakteriseret ved tve- eller flertydighed og tillader fleksible reaktioner af-

²⁸ G.G. Simpson: *Principles of Animal Taxonomy*, N.Y.: Columbia University Press 1961, pp. 59f. Jf. også Berlin (1993), pp. 48 og 218.

hængig af situation og kontekst.²⁹ Kategorier opfindes og ændres i takt med ændrede betingelser og ændrede behov for kommunikation.

Figur 1.3. Variation blandt informanterne med hensyn til klassifikation af en del af Nuaulu-kategorien *poso* (firben). Informanterne ABDFG er enige om klassifikationen, mens informanterne C og E afviger på hver deres måde.³⁰

Hermed er problemerne ikke udtømt. Etnobiologiske forskere støder ofte på forskelle blandt informanter. I *Figur 1.3* er gengivet et enkelt af de eksempler, som Ellen beretter om: tre forskellige forslag til klassifikation af en samling firben. Fem af syv informanter vælger samme klassifikation, mens de to sidste informanter foreslår alternativer. Hvem skal forskeren stole på?

En væsentlig grund til, at der kan optræde forskellige klassifikationer, er, at der bruges forskellige kriterier i forskellige sammenhænge. Hos Brent Berlin og andre, der argumenterer for universelle træk, tages især udgangspunkt i morfologiske træk. Ellen stiller imidlertid spørgsmålet, hvorfor man skal prioritere klassifikation, der primært er baseret på morfologiske træk, frem for andre, baseret på f.eks. nyttemæssig funktion, habitat eller adfærd.³¹ I hvilken forstand har den morfologiske klassifikation fortrinsret? Er den ikke blot en enkelt blandt mange andre *special purpose*-klassifikationer? I mange samfund, hævder

²⁹ Ellen (1993), p. 124.

³⁰ Gengivet efter Ellen (1993), p. 133.

³¹ Ellen (1993), pp. 110ff.

Ellen, vil en klassifikation, der konsekvent dekontekstualiserer og alene tager hensyn til morfologiske træk, blive betragtet som endnu en *special purpose*-klassifikation, som der tilmed ikke vil være synderlig brug for.

Der findes i alle dagligsprog klasser med særlige formål: kæledyr, husdyr, storvildt, skadedyr, nytteplanter, ukrudt, grøntsager, frugt, blomster etc. Det er Berlin og andres konklusion, at disse klasser ikke indgår i den generelle reference-taksonomi. De fungerer parallelt til den nytteafhængige *general purpose*-taksonomi. Spørgsmålet er dog, om de forskellige klassifikationer kan holdes så skarpt adskilt, som det forudsættes. Hos Nuaulu-folket holdes kriterierne i følge Ellen ikke adskilt. Et forsøg på at fremstille dem som sådan ville afsløre en udefra kommende ambition. Samtidig er der en markant forskellighed blandt grupper og individer i måden at klassificere. Nogle er tilbøjelige til at klassificere efter habitat, andre efter form, andre igen efter nytte osv. Der synes ikke lokalt at være en fælles standard for korrekt klassifikation.³²

Ellen anfører to grunde til, at forskellige former for klassifikation sammenblandes og sjældent er klart strukturerede. For det første er de ikke-basale kategorier ikke til megen nytte i stammesamfund med, hvad han betegner som "en høj grad af semantisk kontakt med naturen." Der er ikke noget behov for at operere med stringente og ufleksible kategorier. For det andet er ikke-basale kategorier inkorporeret i mere generelle klassifikationer af verden og dermed udsat for "ideologisk manipulation."³³ Klassifikationer baseret på forskellige kriterier anvendes til forskellige formål, og der er ikke én af dem, som er primær i forhold til andre. Først når forskeren anvender en metode, der prioriterer visse aspekter, bliver en bestemt form for klassifikation dominerende – som det f.eks. sker, når formaspektet vægtes højt ved en gruppering af billeder af dekontekstualiserede organismer. Det siger intet om den måde, klassifikationer i øvrigt indgår i kulturen. Metoden afgør resultatet.

Ellen konkluderer, at selvom han er villig til at acceptere, at mange samfund opererer med klare systemer, baseret på morfologiske karakterer, så er situationen ikke så enkel i mindre komplekse samfund med umiddelbar kontakt til de biologiske fænomener. I samfund uden hverken skriftkultur eller "billeder" af hierarkiske strukturer, og hvor der ikke er noget stort behov for at formulere sig i almene situationsuafhængige kategorier, kan det være svært at finde noget, der minder om en Berlinsk klassifikation. Er man ude efter en sådan klassifikation, må den tvinges frem af forskeren ved hjælp af metoder, der bringer de lokale i uvante situationer, hvor de sættes til at besvare spørgsmål, de ikke selv ville finde grund til at stille, ligesom forskeren selv må til- og fravælge de fragmenter, som henholdsvis passer og ikke passer med det på forhånd forudsatte projekt. Selv da viser resultatet sig i en række henseender mere flydende, end den stramme hierarkiske struktur på forhånd lægger op til.

³² Ellen (1993), p. 123.

³³ Ellen (1993), pp. 93f.

Foreløbige konklusioner

Hvad skal vi konkludere på den baggrund? I første omgang må vi konstatere, at Ellen rejser nogle principielle spørgsmål, som måske nok har særlig relevans, men ikke alene har relevans for de skriftløse samfund, som han selv har forsket i. Den klare hierarkiske struktur kan kun afdækkes gennem kunstgreb. Hvis man direkte spørger om, hvilken taksonomiske struktur der anvendes lokalt, så vil spørgsmålet ikke blive forstået. Den uundgåelige anvendelse af kunstgreb, som f.eks. grupperingen af afbillede dyr og planter, tvinger os til at spørge, om man overhovedet kan tale om afdækning, og om der ikke snarere er tale om en konstruktion, der kun delvist bygges med lokale materialer.

Omvendt introducerer den antropolog eller etnobiolog, der anvender den slags metoder, en ny form for situation i den lokale kultur, som informanterne reagerer på med de ressourcer, de har til rådighed. De sættes på nye opgaver, som de forsøger at løse med de midler, de kender, på en måde der fordrer kreativ nyfortolkning. En sådan introduktion af nye situationer ved hjælp af diverse kunstgreb er ikke særlig forskellig fra metoder, der anvendes i andre former for kulturvidenskab, hvor man ikke stopper ved informanternes selvforståelse og reaktioner i velkendte situationer. Enhver fortolkning er et forsøg på at få det fortolkede (en kultur eller en tekst) til at svare på spørgsmål, som formuleres af fortolkeren. Når etnobiologer som Berlin forsøger at få en basal taksonomi frem hos folk, der ikke selv anvender begrebet, så gør de ikke andet end f.eks. en sprogforsker, der ved hjælp af forskellige tests undersøger de grammatiske regler hos folk, der ikke selv har begreb om grammatik.

Ellens undersøgelser synes klart at vise, at der ikke findes en fuldt udviklet klar, logisk konsistent og ensartet hierarkisk struktur hos alle folkeslag. Det svarer til, at en sprogforsker påviser, at grammatiske regler ofte er uklare og modstridende. Der kan være to forskellige interesser involveret i en sådan undersøgelse. Den ene interesse er at afdække flertydigheden, den situationsbestemte fleksibilitet og sammenhængen mellem taksonomi (resp. grammatik) og specifik kontekstbundet praksis så nøjagtigt og dækkende som muligt, selvom man dermed må opgive ønsket om en klar og enkel præsentation.³⁴ En anden interesse kan imidlertid være at undersøge, om der lokalt kan forefindes elementer, der peger i retning af en klar og kohærent taksonomi – elementer, som kan vokse sig stærkere, hvis behovet for kohærens bliver påtrængende.

Hvor den, der søger at give et fuldstændigt billede, omhyggeligt vil fremlægge alle lokale alternativer, vil den, der søger taksonomiske strukturer, lede efter de bedste fremstillinger, som findes hos kendere, og sammenstykke disse til et samlet billede. I det sidste tilfælde er det mere legitimt at se bort fra elementer, der mudrer billedet til, ligesom det er relevant at konstruere situationer. Det fortolkede har naturligvis altid en form for varetøser; man kan ikke konstruere

³⁴ Ellen (1993), p. 220.

løs ud i den blå luft. Vetoretten træder blot ikke allerede i kraft i det øjeblik, man forlader den lokale selvforståelse og de vante situationer.

Ellen argumenterer overbevisende for, at det ikke er muligt at identificere et entydigt hierarkisk system med direkte sammenlignelige niveauer og strengt eksklusive taxa, der tillader brug af transitivitets-reglen. Ligeledes er det overbevisende, når han påviser, hvor fleksibelt og kontekstuel kategorier anvendes, bl.a. fordi de typisk består af både kerne- og marginaltyper. Det er dog samtidig svært at ignorere det forhold, at den liste, han opstiller af basale kategorier i Nuala-kulturen, har stor lighed med kategorier (/taxa) i andre kulturer: frøer, havskildpadder, fugle, flagermus, myrer, skaldyr, edderkopper etc. Selvom de ikke kan fordeles indenfor en veldefineret struktur, er det omvendt oplagt, at de kan fordeles på de to riger og på et højere niveau end de arter, som de rummer. Forudsat, naturligvis, at man som forsker har valgt at operere med et hierarki.

Det andet væsentlige tema, Ellen trækker frem, er spørgsmålet om det morfologiske hierarkis overordnede status. For så vidt man overhovedet kan tale om brug af hierarkier i den undersøgte kultur, synes der at være tale om en flerhed af hierarkier, opbygget efter forskellige kriterier, og det morfologisk orienterede hierarki kan ikke uden videre betegnes som primært – i hvert fald ikke, når vi bevæger os op over det basale niveau. Lokalt behøver det således ikke have den primære karakter, som bl.a. Berlin tillægger det.

Igen kan spørgsmålet deles i to. Hvis hensigten er at skildre den lokale taksonomi så præcist som muligt, så forekommer Ellens understregning af den flydende overgang mellem en række forskellige taksonomiske kriterier, og den heraf følgende uklare og situationsbundne brug af kategorier (/taxa) overbevisende. Når f.eks. fisk og andre marine dyr kobles sammen i én kategori, *ikae*, så er det, fordi både morfologiske og økologiske kriterier spiller en rolle – om end fiskenes rolle som prototyper antyder, at morfologien har førsteprioritet.

Tilsvarende nævner Ellen kategorien *peni*, som han oversætter med 'stør-vildt,' og som rummer tre så uensartede dyr som kasuar, svin og hjort. Kategorien er åbenlyst blevet til ud fra en form for nytte, men indgår i følge Ellen helt på lige fod med andre overordnede kategorier. Den slags kategorier findes og bruges, og man kan ikke ud fra Ellens beskrivelse sige, at de må betragtes som sekundære i forhold til de mere åbenlyst morfologiske afgrænsede kategorier. At fremstille den morfologiske orienterede taksonomi som den orden, der ligger bag det hele, vil derfor ikke være tilstrækkeligt velbegrundet i et samfund som det, Ellen skildrer. Den distinktion mellem *general purpose*- og *special purpose*-klassifikationer, som Berlin tager udgangspunkt i, viser sig selv at være kontekstuel bestemt.